

ב"ה

עומק הפשט עיונים ברצ"י

פ' ויגש

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ה

להערות, הארות ו'הקדשות'
ולהצטרפות לרשימת התפוצה

אנא לפנות לדוא"ל

rizs@neto.bezeqint.net

או לטלפון

08-6882799 / 050-4125205

© כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

א

בפירוש "וקרהו אסון" (מד, כט) פירש רש"י: "שהשטן מקטר בשעת הסכנה" - ולכאורה, מה בא רש"י לחדש, הרי פירש כן כבר בפעם הראשונה שנאמרה לשון "אסון" בעניננו, בפרשת מקץ (מב, ד) / בפרשת מקץ יש פעם שניה שבה נאמר "וקראהו אסון" (מב, לח) - ושם לא הזכיר רש"י את קטרוג השטן / בתחילה חשש יעקב מפני "אסון" הדרך, אולם לאחר מכן שינה את דעתו וחשש מפני "אסון" מסוג אחר - אולם יהודה לא יכול היה לספר על כך למושל מצרים (ובדרך זו יתבאר גם רש"י בפרשתנו מד, כב)

ב

בפירוש "שאל בן הכנענית" (מו, י) חידש רש"י שהכוונה לדינה בת יעקב "שנבעלה לכנעני" / כעין זה מצינו בפירוש הפסוק "בת איש כנעני ושמו שוע" (וישב לח, ב) שהוציא רש"י את "כנעני" מפשוטו ופירש "תגרא" / הצורך להוציא הכתוב כפשוטו הוא דוקא לשיטת רבי יהודה (פרש"י וישב לז, לה), ואילו לרבי נחמיה השבטים כולם נשאו כנעניות / הטעם שנקראה דוקא אמו של שאל בשם "כנענית" - משום שהיתה "כנענית" שלימה

ג

רש"י מחדש (מו, י) ששמעון נשא את דינה אחותו לאשה, ולכאורה תמוה - הרי בן נח אסור באחותו מאמו / יש אומרים שאין אחותו אסורה לבן נח, אך רש"י בפ' וירא (כ, יב) כתב בפירוש שהיא אסורה - ואיך יתכן שדברי רש"י יסתרו זה לזה / בעבד ושפחה אין יחס משפחתי, ומכח התנאי נמשך מצב זה גם לאחר שדינה השתחררה

ד

בנוגע לתאומות שנולדו עם השבטים, מחדש רש"י (מו, כו) שהן מתו לפני הירידה למצרים ולכן לא נמנו / לכאורה, הרי הכתוב מפרש את "נשי בני יעקב" - ולדעת רבי יהודה (רש"י וישב לז, לה) הן הן התאומות! / חלק מהתאומות לא נישאו, ולהן מתכוון רש"י

וַיֹּאמֶר עֲבָדְךָ אֲבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יֹדְעֵתֶם כִּי שְׁנַיִם
יִלְדָה לִּי אִשְׁתִּי. וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאֵתִי וָאִמְרָ אֶךְ טָרֵף
טָרֵף וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנָּה. וְלִקְחֹתֶם גַּם אֶת זֶה
מֵעַם פָּנִי וְקָרְהוּ אֶסּוֹן וְהוֹרְדֶתֶם אֶת שִׁיבְתִּי בְרָעָה
שְׂאֵלָה" (מד, כז-כט)

-רש"י-

וקרְהוּ אֶסּוֹן - שהשטן מקטרג בשעת
הסכנה:

לשון זו של "אסון" (בעניננו) כתובה כבר פעמיים קודם לכן, בפרשת מקץ. פעם אחת בסיפור על הירידה הראשונה למצרים, ושם נאמר "ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אסון"¹; ופעם שניה, בסיפור על דברי יעקב לאחר שחזרו, שאמר אז: "לא ירד בני עמכם, כי אחיו מת והוא לבדו נשאר, וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה"².

ובכן, תוכן דברי רש"י כאן - פירש מיד בפעם הראשונה שנאמרה לשון "אסון" ("פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון? אמר רבי אליעזר בן יעקב: מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה"); וצריך ביאור: למה הוצרך לחזור כאן שוב על אותו תוכן?

1. מב, ד.

2. מב, לח.

ואכן, בפעם השניה בפרשת מקץ שם (דברי יעקב "וקראהו אסון", שאמר לאחר שחזרו ממצרים), לא פירש רש"י מאומה - ולכאורה הטעם פשוט: משום שסומך על מה שכתב בפעם הראשונה³;

למה איפוא בעניננו כן הוצרך רש"י לחזור ולשנות ענין זה, ואינו סומך על מה שכתב כבר במקומו⁴?

"אסון" א' ו"אסון" ב'

ויובן בהקדים מה שנתבאר במקום אחר⁵:

כד דייקת שפיר, בפעם השניה שאמר יעקב "וקראהו אסון" - לא היתה כוונתו לאותו "אסון" שעליו דיבר בפעם הראשונה. כלומר: זה שרש"י הזכיר את זה "שהשטן מקטרג בשעת הסכנה" דוקא ביחס לדברי יעקב בירידתם הראשונה, ולא ביחס לדברי יעקב לאחר שחזרו - הוא בדיוק מכוון, כי לאחר שחזרו השבטים ממצרים היה חששו של יעקב מפני "אסון" מסוג אחר (ולא מפני "שעת הסכנה").

פירוש הדברים:

הטעם שדוקא בנוגע לבנימין חשש יעקב "שהשטן מקטרג בשעת הסכנה" הוא, כי לפי דעתו של יעקב, הרי שמיתת יוסף באה לו בגלל שהלך בדרך, ואז "חיה רעה

---

3. וכן פירש בנחלת יעקב מקץ מב, ד.

4. וכן הקשה במשכיל לדוד על אתר.

5. ראה בארוכה 'עומק הפשט' לפרשת מקץ (חלק ה).

אכלתהו⁶. ולכן חשש יעקב על אחיו מאמו - בנימין - שלא תזיק לו הדרך. ובפרט, שגם אמו רחל מתה בדרך⁷, כך שה"דרך" כבר היתה סיבה לשני אסונות במשפחה זו⁸.

אמנם כאשר חזרו בני יעקב מהפעם הראשונה שירדו למצרים, בלי שמעון, שנשאר במצרים - אז מפרש רש"י⁹, שיעקב החל לחשוד בהם "שלא הרגוהו או מכרוהו כיוסף". ונמצאנו למדים, שחל שינוי בדעת יעקב:

לפני כן, האמין יעקב לבניו ש"חיה רעה אכלתהו" ליוסף, ולכן חשב אז ש"דרך" היא סכנה לבנימין אחי יוסף; אולם לאחר שחזרו ממצרים ו"שמעון איננו", אז כבר החל יעקב לחשוב, שהיעדרו של יוסף לא היה על ידי "חיה רעה", אלא על ידי השבטים אחיו. וכיון שחל שינוי בדעת יעקב בקשר למיתת יוסף, שוב אין הכרח לחשוב ש"דרך" היא סכנה לבנימין, כי כל הטעם שחשב קודם שזו סכנה לבנימין הוא מצד שבנימין הוא "אחי יוסף".

ומה שעדיין חשש יעקב עכשיו לשלוח את בנימין, הרי זה כלשון הכתוב שם: "וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה", כלומר: עתה יעקב כבר אינו חושש מפני עצם הסכנה שבעצם ה"דרך", אלא מפני בניו עצמם, כי חשד בהם שיש בדעתם לעשות לו רעה, (ועל כל פנים לא לשומרו היטב מפני מלך מצרים וכיוצא בזה), כשם שעשו ליוסף ושמעון. ולכן לא שייך שם דבר זה ש"השטן מקטרג בשעת הסכנה".

המושל לא צריך לדעת...

ומעתה יתבאר עומק דברי רש"י, שבפרשתנו כן חוזר ומפרש דבר זה ("שהשטן מקטרג בשעת הסכנה"):

---

6. וישב לו, לג.

7. ראה פ' ויחי מח, ז: "ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בדרך". וראה גם פרש"י פ' ויצא לא, לב; פרש"י פ' ויגש מד, כב.

8. והרי יש עניינים שבהם "בתרי זימני הויא חזקה" - ראה יבמות סד, ב.

9. מקץ מב, לו.

הנה הלשון "וקרהו אסון" שבפרשתנו, היא היא הלשון שאמר יעקב לאחר חזרתו ממצרים - "וקראהו אסון". כלומר: יהודה מספר עכשיו את דברי יעקב, שאנו כבר יודעים אותם מהסיפור במקומו בפרשת מקץ.

ולפי דרכנו, הרי באותה שעה כבר שינה יעקב את דעתו, וכבר לא חשב שיוסף נאבד על ידי ה"דרך", וממילא כבר לא חשב את הדרך כ"שעת סכנה" עבור בנימין; אלא, יעקב חשש מפני "אסון" שיכול לקרות על ידי השבטים עצמם, שלא יעשו לבנימין רעה כשם שעשו ליוסף ושמעון.

ברם, כל זה הוא כאשר מדברים על דברי יעקב כמו שהם מצד עצמם, וכפי שהם מסופרים בפרשת מקץ;

אך כאשר יהודה בא וחוזר על דברי יעקב בפני מושל מצרים - אז בוודאי לא יספר לו דבר זה, שיעקב חושד בבניו השבטים ואינו סומך עליהם! ולכן מפרש כאן רש"י: "וקרהו אסון, שהשטן מקטרג בשעת הסכנה", והיינו:

אף שאליבא דאמת כוונת יעקב באמרו "וקרהו אסון" היתה "אסון" שיבוא כתוצאה מהנהגת השבטים עצמם - ולכן במקומו בפרשת מקץ לא פירש רש"י "שהשטן מקטרג בשעת הסכנה" - הנה כשלומדים את דברי יעקב כאן, כחלק מסיפור יהודה למושל מצרים, בהכרח לפרשם ביחס ל"אסון" שיבוא מצד סכנת הדרך, כיון "שהשטן מקטרג בשעת הסכנה".

ומדויק הדבר גם בלשון הכתוב בפרשתנו, שמקדים ואומר "ויצא האחד מאתי ואומר אך טרופ טורף" - שכיון ויעקב חושב (לפי דברי יהודה כאן) שיוסף נטרף על ידי חיה רעה, דבר שמתרחש "בדרך", לכן הוא חושש שה"דרך" תהיה סכנה לאחיו בנימין.

"דואגים אנו" – בשונה מדאגת יעקב אבינו

ויש להוסיף ולבאר - בדרך זו - דיוק נוסף בדברי יהודה המסופרים בפרשתנו.

הנה כל מה שנתבאר עד כאן, הוא בסיפור יהודה על דברי יעקב (שאמר "וקרהו אסון"); אך עוד מצינו בסיפור יהודה, שהוא חוזר ומספר את מה שאמרו השבטים עצמם למושל מצרים, כשאמר להם להביא את בנימין (בפעם הראשונה שירדו למצרים): "ונאמר אל אדוני לא יוכל הנער לעזוב את אביו, ועזב את אביו ומת"¹⁰.

ומפרש רש"י:

"ועזב את אביו ומת - אם יעזוב את אביו, דואגים אנו שמא ימות בדרך, שהרי אמו בדרך מתה".

וכבר הקשו במפרשים¹¹, למה מפרש רש"י את החשש של השבטים באופן שונה מהחשש של יעקב עצמו? כלומר: כיון שבסמוך, בדברי יעקב, מפרש רש"י שהוא חשש מפני "שהשטן מקטרג בשעת הסכנה", למה בדברי השבטים הוא מפרש בסגנון אחר - "שהרי אמו בדרך מתה"?

ולפי דרכנו יש לבאר, שרש"י לשיטתו:

בפרשת מקץ¹², כאשר מספר הכתוב על הדין ודברים שהיה בין השבטים לבין מושל מצרים, מפרש רש"י שהשבטים אמרו לו שהם באו לחפש את יוסף:

"שנים עשר עבדיך אחים אנחנו .. והאחד איננו - ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו".

---

10. מד, כב.

11. נחלת יעקב. באר בשדה. ועוד.

12. מב, יג.

נמצא, איפוא, שהם בעצמם הודו (כשירדו למצרים בפעם הראשונה) בפני מושל מצרים שהם יודעים (שהאמת אינה כמחשבת יעקב ש"טרוף טורף יוסף", אלא) שיוסף חי, והם מחפשים אחריו; ומעתה, שוב אי אפשר להם לומר לו שה"דרך" היא "שעת סכנה" ממש עבור בנימין:

הרי כל זה שיעקב חשב את הדרך (בתחילה) לסכנה עבור בנימין, היא בגלל ש(לדעתו) היו במשפחתו שני אסונות בדרך, גם מיתת רחל וגם העדר יוסף - והרי הם בעצמם סיפרו שהם חושבים שיוסף חי, כך שאינם יכולים לתלות בהעדרו את סכנת הדרך.

[ומה שכתוב בפרשתנו¹³ "ונאמר אל אדוני .. ואחיו מת" - היינו, שסיפרו בפני מושל מצרים שיוסף מת - בהכרח לפרשו, שעכשיו (בשעת הסיפור בפרשתנו, היינו: בירידתם למצרים בפעם השניה) נתברר אצלם שמת¹⁴].

ולכן אין רש"י יכול לפרש בדבריהם של האחים "שהשטן מקטרג בשעת הסכנה", וכתב רק "דואגים אנו שמא ימות בדרך, שהרי אמו בדרך מתה" - היינו, שאין כאן "שעת סכנה" ממש (שהיא נעשית רק לאחר שהיו שני מקרים), אלא רק דאגה וחשש בעלמא, כיון שאמו רחל מתה בדרך, ותו לא.

(חלק ה - מקץ ג)

---

13. מד, כ.

14. וכבר האריכו בזה מפרשי רש"י (רא"ם. גור אריה. משכיל לדוד. באר בשדה. ועוד).

”וּבְנֵי שְׁמַעוֹן יְמוּאֵל וַיְמִין וְאַהֲרָה וַיְכִין וַיִּצְחָר
וַיִּשְׁאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית” (מו, י)

-רש"י-

בן הכנענית - בן דינה שנבעלה לכנעני:

בפירוש "בן הכנענית" כתבו כמה מפרשים¹⁵, שכל השבטים נשאו נשים מאומות אחרות, לא מארץ כנען ("ארמיות ומצריות, ואדומיות ומדיניות");

ואף שמעון לקח בתחילה אשה שאינה כנענית, וממנה נולדו לה רוב בניו - ורק לבסוף לקח אשה נוספת שהיתה כנענית, וממנה נולד בנו שאול.

ובטעם הדבר כתב הרד"ק: "נראה כי כולם נזהרו במצות אברהם זקנם שלא לקחת אשה מבנות הכנענים". והיינו, שכל השבטים לא רצו לשאת כנעניות, לאחר שידעו את דעת אברהם בשלילתן (שלכן גם יצחק וגם יעקב לא נשאו אשה מבנות כנען), ורק שמעון הוא שלקח אשה כנענית - ו"בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית, לפיכך פרסמו הכתוב".

אמנם דעת רש"י אינה כן, שכבר הביא בפירושו בפרשת וישב¹⁶ מחלוקת בין רבי יהודה ורבי נחמיה: לרבי יהודה נולדו לשבטים אחיות ואותן נשאו לנשים, ואילו לרבי נחמיה כלותיו של יעקב "כנעניות היו".

---

15. הראב"ע והרד"ק.

16. לז, לה.

וכוונתו בזה היא לבנות כנען ממש, כדמוכח גם מדבריו בפרשת ויחי¹⁷ לגבי נשיאת ארונו של יעקב, שצוה יעקב שלא ישתתפו בזה נכדיו - בני השבטים - בגלל "שהם מבנות כנען".

ונמצא, שלשיטת רש"י לא נשאו השבטים נשים מאומות אחרות כלל [וראיתו פשוטה: בנוגע ליצחק וליעקב מסופר בתורה באריכות כיצד שלחו במיוחד להביא להם נשים ממקום אחר, ואילו בנוגע להשבטים - בני יעקב - לא מצינו כגון דא], ובהכרח לומר אחד מהשנים: או שהיו להן אחיות שאותן נשאו (דעת רבי יהודה), או שלקחו מבנות הארץ, בנות כנען (דעת רבי נחמיה).

אמנם לפי זה צריך ביאור: מה מיוחד בשאול בן שמעון שמייחסו בתור "בן הכנענית" - הרי (לדעת רבי נחמיה) כולם היו בנים של כנעניות!

[ואם לרבי יהודה, שנשאו את אחיותיהם כי לא רצו לשאת מבנות כנען - איך נאמר ששמעון כן נשא כנענית?]

שמו ושם אמו (ושם אביו)

והנה, רש"י על אתר מוציא את "הכנענית" מפשוטו, ופירש שהכוונה ל"דינה שנבעלה לכנעני"; כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה".

וכבר מצינו כעין זה בפרשת וישב, ששם מסופר¹⁸ על יהודה שלקח לאשה "בת איש כנעני ושמו שוע", ורש"י שם מפרש: "כנעני - תגרא".

וביאר המפרשים, שבשני המקומות הוציא רש"י את ה"כנעני" מפשוטו - מאותו הטעם: כיון שאברהם ויצחק הקפידו שלא יקחו בניהם מבנות כנען, לא מסתבר שיהודה ושמעון יעברו על זה, ולכן ביהודה מפרש רש"י שאביה של אשתו היה

17. ג, יג.

18. לח, ב.

"כנעני" במובן של "תגרא" (סוחר) ולא כנעני ממש, ובשמעון הוא מפרש שאשתו "הכנענית" היא דינה.

והטעם שרש"י אינו מפרש גם באשת שמעון ש"הכנענית" פירושו "תגרית" - כמו שפירש לגבי אשת יהודה - נראה פשוט¹⁹:

כאשר הכתוב מונה את כל בני השבטים, הוא מזכיר רק את שם האב, ולא שם האם. ואף בבני שמעון גופא - ברוב בניו לא נזכר שם אמם, אלא רק שם אביהם שמעון. ומעתה יש לשאול, למה בשאול מזכיר הכתוב גם את שם אמו, ואינו מסתפק בשם אביו?

וכדי ליישב זה מחדש רש"י ש"בן הכנענית" פירושו "בן דינה" - ומעתה מבואר למה מזכיר הכתוב בשאול גם את שם אמו, להודיע שהוא מיוחס ליעקב בכפליים: גם דרך אביו שמעון וגם דרך אמו דינה.

[ואף שגם שאר בני השבטים היו (אליבא דרבי יהודה) מיוחסים ליעקב גם דרך אמם, שהרי השבטים נשאו את אחיותיהם לנשים - לא הוצרך הכתוב להדגיש זאת כיון שזה שווה בכולם ואין בזה חידוש מיוחד, ודוקא בשאול מזכיר שהוא נולד מדינה שנזכרה בפירוש בכתוב כמה פעמים.

ובזה מדויק גם לשון "הכנענית" - בה"א הידיעה, כי ידועה היא וכו'].

"בן הכנענית" – פשיטא!

והנה, בכמה מפרשים למדו שדברי רש"י האמורים - לגבי הנשים של יהודה ושמעון, ש"כנעני" האמור בהם אינו כפשוטו - נכונים הם (לא רק לפי שיטת רבי יהודה, שבני יעקב נשאו את אחיותיהם ולא רצו לישא מבנות הארץ, אלא) גם לפי שיטת רבי נחמיה, שכל נשי השבטים היו כנעניות ממש.

---

19. ראה גם מהרש"ל ובאר היטב על רש"י.

ובכן, בנוגע לאשתו של יהודה אפשר לקיים דבריהם, שגם לפי רבי נחמיה הכוונה ב"בת איש כנעני" היא ל"תגרא" (סוחר):

אף שלרבי נחמיה לא נמנעו השבטים מלישא כנעניות, עדיין אפשר לומר שחותנו של יהודה היה (גם כנעני כפשוטו וגם) "כנעני" במובן של סוחר.

[וכן משמע מזה שהכתוב שם מאריך "בת איש כנעני ושמו שוע" - ואינו אומר בקיצור: "אשה כנענית" - שנתכוון לייחס את האשה על שם אביה שהיה מפורסם בתור סוחר חשוב²⁰];

אך בענייננו, אשתו של שמעון, לא מסתבר כלל לומר שדברי רש"י - ש"הכנענית" היא דינה בת יעקב - מתאימים לפי רבי נחמיה, כי איפכא מסתברא:

בשלמא לדעת רבי יהודה, שכל האמהות של בני השבטים היו מבנות יעקב, אפשר לומר שבהשוואה אליהן נחשבת דינה כ"כנענית", בגלל שהיא היחידה מביניהן ש"נבעלה לכנעני";

אך לפי רבי נחמיה, שכל האמהות של בני השבטים היו מבנות כנען, איך יתכן שבכל אלו שהיו בני כנעניות ממש - לא נזכר בהם כלל היחוס לכנען, ודוקא כאשר מדובר על בתו של יעקב - יכנה הכתוב את בנה בשם "בן הכנענית"?...!

ועל כן נראה פשוט, שכל דברי רש"י כאן הם לדעת רבי יהודה (שהשבטים נמנעו מלישא כנעניות), ואילו לרבי נחמיה הכוונה ב"בן הכנענית" הוא פשוטו כמשמעו.

[וכן מבואר מתוך דברי רש"י בפרשת ויחי האמורים - אליבא דרבי נחמיה - שיעקב לא רצה שנכדיו ישתתפו בנשיאת ארונו בגלל היותם "מבנות כנען", ולא הוציא את שלה בן יהודה ושאלו בן שמעון מן הכלל, כי לשיטתו גם הם היו "מבנות כנען"].

אך מעתה הדרא קושיא לדוכתא, למה פירט הכתוב רק בשאול שהוא "בן הכנענית" - הרי כל האמהות של בני השבטים היו כנעניות, ומה פשר הדגשה זו באמו של שאול דוקא?!

---

20. ראה גם נחלת יעקב ובאר בשדה בפ' וישב שם.

"כנענית" בכלל, "כנענית" בפרט

ויש לומר:

שם "כנען" קאי באופן כללי על כל שבעת האומות שהיו ב"ארץ כנען"²¹ אמנם בפרטות יש לכל אומה מהן שם מיוחד: חוי, פריזי, אמורי וכו', ורק אחת מהן נקראת בשם "כנעני". וכפי שמבאר רש"י²²: "כולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני";

ומסתבר לומר, שאותם שנקראו "כנענים" בפרט היו נחשבים לעיקר יותר משאר אומות, שלכן דוקא הם נקראים בשם זה המיוחד לארץ כולה.

ומעתה נראה, ששאר נשי השבטים היו מששת האומות שבכלל "כנען", אבל לא מהאומה "כנעני" גופא; ואילו אשתו זו של שמעון - אם שאול - היתה מיוחדת בכך שהיא היתה "כנענית" לגמרי, מאותה אומה פרטית שהיא העיקר בכנען, ומפאת חשיבות זו נקבע שם זה בתוך שמו של בנה שהיו קוראים לו תמיד "שאול בן הכנענית", אף במקום וענין שאין בזה צורך ולימוד מיוחד.

והוא בדוגמת מה שכתב רש"י לגבי אחת מבנות ישמעאל, שהכתוב קורא לה "בשמת בת ישמעאל אחות נביות", ורש"י מפרש: "על שם שהוא (נביות) השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו", והיינו שתואר זה ד"אחות נביות" נקבע בשמה של בשמת וכן היו קוראים לה תמיד²³, ודו"ק.

(חלק ה - ויגש א)

---

21. שלכן גם שכם שבעל את דינה נקרא ברש"י כאן בשם "כנעני", אף שהכתוב מכנה אותו (וישלה לך, ב) "שכם בן חמור החוי".

22. בא יג, ה.

23. ראה 'עומק הפשט' לפרשת תולדות (חלק ה).

”וּבְנֵי שְׁמַעוֹן יְמוּאֵל וַיְמִין וְאַהֲרָ וַיְכִין וַצְחָד
וַשָּׂאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית” (מו, י)

-רש"י-

בן הכנענית - בן דינה שנבעלה לכנעני;
כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה
לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה:

הטעם שנצרך רש"י לפרש כן - ולא פירש "הכנענית" כפשוטו - הוא מפני תוכן הענין²⁴:

כאשר הכתוב מונה את כל בני השבטים, הוא מזכיר רק את שם האב, ולא שם האם. ואף בבני שמעון גופא - ברוב בניו לא נזכר שם אמם, אלא רק שם אביהם שמעון. ומעתה קשה, למה בשאול מזכיר הכתוב גם את שם אמו, ואינו מסתפק בשם אביו?

וכדי ליישב זה מחדש רש"י ש"בן הכנענית" פירושו "בן דינה" - ומעתה מבואר למה מזכיר הכתוב בשאול גם את שם אמו, להודיע שהוא מיוחס ליעקב בכפליים: גם דרך אביו שמעון וגם דרך אמו דינה.

---

24. ראה מהרש"ל ובאר היטב על רש"י. ולעיל סימן ב.

אח נושא אחותו!?

אך קשה:

אם כוונת הכתוב היא להודיע ששאל היה בן דינה - היה צריך להזכיר בפירוש את שמה של דינה בת יעקב, ולשבח; ולמה הזכירה דוקא בתואר גנאי של "הכנענית", "שנבעלה לכנעני"?

ובגור אריה ביאר, "שבא לומר למה נשאה שמעון - וזה מפני שנבעלה לכנעני, ולא רצתה לצאת מביתו עד שישבע שמעון שישאנה".

אלא שהא גופא קשיא - וכקושיית המפרשים:

איך יכול שמעון להישבע לדינה שישאנה, בשעה שדינה אסורה על שמעון מדין אחותו?

והרי לדעת רש"י בפירושו על התורה²⁵ יש איסור על בני-נח לישא את אחיותיהם מן האם (ולכן אמר אברהם "אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה"), וכאן היתה דינה אחותו של שמעון (גם) מן האם - שניהם בני לאה!

[בעמר נקא על רש"י כאן כתב על קושיא זו שהיא קושיא חמורה, וסיים: "יגעתי באנחתי ותשובה לא מצאתי לדבר זה, רק שמעתי אומרים דלא גרסינן 'שישאנה', אלא 'שישיאנה', כלומר, ישיאנה לאחרים, והשיאה לאחד מבניו". והיינו, שדינה לא היתה אשתו של שמעון עצמו אלא אשת בנו (ושאל היה נכדו).]

אבל מובן הדוחק שבדבר, ובפרט שבכל הדפוסים וכתבי-יד של רש"י הגירסא היא "שישאנה", וכן הוא גם בפירוש הרד"ק כאן²⁶ ובעוד מפרשים קדמונים].

---

25. וירא כ, יב.

26. ובפירושו לפ' וישלח לד, כו.

הרא"ם תירץ, שאיסור אחות לבן-נח הוא מחלוקת תנאים²⁷ - לדעת רבי אליעזר היא אסורה, ואילו לדעת רבי עקיבא מותרת היא.

ומעתה, מה שפירש רש"י בפרשת וירא, הוא לדעת רבי אליעזר (שאחותו אסורה) - ואילו מה שכתב בפרשתנו הוא לדעת רבי עקיבא (שאחותו מותרת).

וכן היא דרכו של הרא"ם בכמה מקומות בישוב סתירת דברי רש"י ממקום למקום - שבמקום אחד נקט רש"י כשיטה אחת, ובמקום שני נקט כשיטה אחרת. אמנם כבר תמזהו במפרשים על זה²⁸, איך אפשר לומר שרש"י יסתור דבריו ממקום אחד למקום שני?! הרי ב"פשוטו של מקרא" עסקינן - איך אפשר לומר שפשט אחד יסתור לפשט שני, כאילו הכתובים עצמם סותרים זה את זה?!

[וראה בספר 'מעשי ה'²⁹ שהאריך בכללות הענין:

"ובאמת לא יקבל דעת המשכיל שרש"י ז"ל, שכל מגמתו הוא לפרש את התורה ולהראות את יפיה, היות כל דבריה נכונים למבין וישרים למוצאי דעת, שיפרש את התורה במקום אחד כפי אגדה אחת ובמקום אחר יפרש כפי אגדה סותרת הראשונה, שבאופן זה יהיו גם הכתובים חלוקים; ובמקום שרש"י ז"ל אומר להועילנו בישוב הכתובים - אדרבה, יחליט היותם חלוקים זה על זה?! וזה רחוק מן השכל ואין דעת המשכיל סובלתו³⁰].

---

27. סנהדרין נח, א.

28. ראה לדוגמא נחלת יעקב בר"פ בראשית.

29. לר' אליעזר הרופא אשכנזי - מעשי בראשית פ"א.

30. ולהעיר שגם בנידון דידן, הנה המשכיל לדוד לא קיבל יישוב זה של הרא"ם, ולמד שאכן העיקר הוא כדברי רש"י בפ' וירא שבן-נח אסור באחותו, ונדחק לפרש באופן מיוחד: "...נשבע לה שמעון שישאנה, והיה מוכרח לישבע לפי שלא היתה רוצה לצאת; ואחר כך חשב שמעון, דהואיל ונשבע על זה, ויש מאן דאמר דבן נח מותר אפילו באחותו מן האם - אף על גב דלא קיימא לן הכי, הואיל וכבר נשבע, כדי שלא תהיה שבועתו לשוא, הוה ליה כשעת הדחק שיש לסמוך על סברא זו, וכדאמרינן בעלמא כדאי הוא רבי פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק". וראה באר בשדה מה שהאריך והקשה על זה.

נפסקה האחוזה

ונראה לומר בזה דבר חדש (על פי "פשוטו של מקרא"), שההיתר של שמעון לישא את אחותו דינה הוא מכח עצם זה "שנבעלה לכנעני".

ויובן בהקדים התמיהה על הכינוי "כנענית":

אמנם דינה נבעלה באונס לשכם שהיה "כנעני" (כי, אף שבשכם נאמר³¹ "שכם בן חמור החוי" - הרי בכללות כל שבעת האומות נקראים "כנענים"³²); אבל הכי משום כך נקרא שמה בישראל "הכנענית", כאילו היא עצמה כנענית?!!...

[ולמעשה גם מלשון הכתוב³³ לגבי שלומית בת דברי שאנסה מצרי, וכשמדבר הכתוב על הבן שיצא מהם אומר ומדגיש: "ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי".]

אלא, שעל ידי ששכם לקחה בחוזקה - והרי ביד שכם היה כח רב, בהיותו בן נשיא הארץ והוא נכבד מכל בית אביו³⁴ - הרי שהיא הפכה כמו "שפחה" אליו, וכבר לא היתה לה מציאות לעצמה³⁵, היא נהפכה להיות חלק מרכושו של שכם הכנעני, ולכן קיבלה את התואר "כנענית".

ומכיון שדינה יצאה מכלל בת-חורין והפכה להיות כ"שפחה" לשכם, הרי ממילא התבטל ממנה כל היחוס המשפחתי, וכמו שמצינו בעבד אשר "מה שקנה עבד קנה רבו"³⁶, והיינו, שאין לו "יד" בפני עצמו כלל וגם לא חלים עליו גדרי משפחה כו',

---

31. וישלח לד, ב.

32. רש"י בא יג, ה.

33. אמור כד, י-יא.

34. וישלח לד, יט.

35. ואף שלא לקחה לעבדות, אלא רק "שנבעלה לכנעני", הרי אדרבה, זה נוגע יותר בפנימיות, כמוכח.

36. ראה קידושין כג, א ובחידושי הרשב"א שם.

כיון שאינו אלא רכושו של האדון, ובלשון הכתוב³⁷ "כספו הוא" (ואין כאן המקום להאריך).

וזהו שהכתוב מכנה את דינה בשם "כנענית" - לא כדי לספר בגנותה ח"ו, אלא אדרבה, להסביר כיצד היא היתה מותרת לשמעון:

מכיון שדינה היתה שבויה אצל שכם הכנעני, ועד שבעלה בעל כרחה וכו' - נעשתה "קנין כספו" וחלק מרכושו. ומשום זה לא היה לה דין "אחות" לגבי שמעון, כי לעבד או שפחה אין שום יחס משפחתי - הם בגדר קנינו של האדון בלבד.

חירות – על תנאי

אמנם לפי דרכנו יקשה: אם ההיתר של דינה לשמעון הוא מכח עצם זה ש"נבעלה לכנעני", למה צריך רש"י להמשיך בסיפור המאורע ש"לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה"?

והביאור בזה, שבזה בא רש"י ליישב את הקושי: הרי לאחר שהשתחררה דינה משעבודה לשכם - חזרה להיות בת חורין, ושוב יש לה יחס משפחתי לאביה ולאחיה!

וכדי ליישב זאת, ממשיך רש"י ומבאר: "כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה" - מכיון שדינה עצמה תלתה את יציאתה מרשותו של שכם בכך שישאנה שמעון, ואמרה שאם לא כן אינה יוצאת מבית שכם, הרי כל שחרורה חל בצורה כזו שהיא נשארה "כנענית" לענין זה והיתה מותרת לשמעון. ודו"ק.

(חלק ה - ויגש א)

---

37. משפטים כא, כא.

"כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרִימָה יֵצֵא יָרְכוּ
מִלְבָּד נָשִׂי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ שְׂשִׁים וְשֵׁשׁ" (מו,
כו)

-רש"י-

ולדברי האומר תאומות נולדו עם
השבטים, צריכים אנו לומר שמתו לפני
ירידתן למצרים, שהרי לא נמנו כאן:

לכאורה דברי רש"י קשים (וכמו שהקשו במפרשים):

דעה זו, ש"תאומות נולדו עם השבטים", נזכרה בדברי רש"י בפרשת וישב³⁸, ששם
נאמר בנוגע ליעקב "ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו", ומביא רש"י שיטת רבי
יהודה בפירוש "בנותיו" - ש"אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום".

והיינו, שלדעה זו התאומות היו נשותיהם של השבטים;

ואם כן, מה כוונת רש"י באומרו שהתאומות מתו לפני ירידתן למצרים - הרי הכתוב
מיד ממשיך ומזכיר את "נשי בני יעקב", שאליבא דרבי יהודה הן הן התאומות!

---

38. לו, לה.

מופרד לגמרי

לכאורה היה אפשר לתרץ, שאמנם בתחילה נשאו בני יעקב את אחיותיהן לנשים, אבל לאחר מכן מתו ואז נשאו נשים אחרות - ועליהן נאמר כאן "נשי בני יעקב". אבל דוחק לומר כן, כי:

נתבאר במקום אחר³⁹ שהיסוד ב"פשוטו של מקרא" לחידוש זה של רבי יהודה שנולדו תאומות להשבטים - הוא כקושיית הגמרא⁴⁰ על הפסוק⁴¹ "וירא שם יהודה בת איש כנעני ויקחה": "אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק, בא יצחק והזהיר את יעקב, ויהודה אזיל ונסיב"?!

כלומר:

כאשר הגיע הזמן שיצחק ישא אשה, השביע אברהם את אליעזר "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני" (כמסופר באריכות בפרשת חיי שרה). וכן אמר יצחק ליעקב "לא תקח אשה מבנות כנען". ועד שרבקה אמרה, "קצתי בחיי מפני בנות חת, אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים"⁴².

ולכן תמהה הגמרא, איך יתכן שיהודה נשא אשה כנענית; ואכן, רש"י על אתר מפרש (כתירוץ הגמרא) "כנעני - תגרא", היינו, שהוציא תיבת "כנעני" מפשוטה בגלל קושיא זו, ולמד שיהודה נשא בת איש כנעני במובן של "תגרא", סוחר (ולא "כנעני" כפשוטו).

וכיון שבבני יעקב (מלבד יהודה ויוסף, כדלקמן) לא מצינו שהם הלכו מחוץ לארץ כנען כדי לקחת נשים ממקומות אחרים (כשם שעשה יעקב), וכן לא מצינו שהם שלחו

---

39. ראה 'עומק הפשט' לפרשת וישלח (חלק ה), וכן 'עומק הפשט' לפרשת האזינו (חלק ה). וראה גם לעיל סימן ב.

40. פסחים נ, א.

41. וישב לח, ב.

42. ס"פ תולדות.

שלוחים לצורך זה (כשם שעשה אברהם בשביל יצחק); ויחד עם זה, אי אפשר לומר שהשבטים נשאו בנות כנען, בשעה שהדבר היה מופרך כל כך אצל האבות - לכן לומד רבי יהודה, שבהכרח לומר שלשבטים היו אחיות ולהם נישאו.

ומעתה, כיון שכל היסוד לחדש שנולדו תאומות עם השבטים הוא שהיה מופרך אצל השבטים לשאת נשים כנעניות - איך אפשר לומר לשיטה זו שלאחר שמתו אחיותיהם של השבטים הם כן הלכו ונשאו נשים כנעניות?!

"בנותיו" – לשון רבים

זאת ועוד:

לפני כן מספר הכתוב⁴³ שיעקב ירד למצרים, והביא אתו את "בני ובני בניו .. בנותיו ובנות בניו"; הרי מפורש, שהיו ליעקב כמה בנות שירדו עמו למצרים (ולא רק בת אחת - דינה - המפורשת בכתוב)!

ובשלמא לשיטת רבי נחמיה, שחולק על רבי יהודה⁴⁴ בפירוש התיבות "וכל בנותיו" ומפרשן על כלותיו של יעקב (ש"אין אדם נמנע מלקרות לכלתו בתו") - אתי שפיר, שגם כאן הכוונה ב"בנותיו" היא לכלותיו;

אבל לרבי יהודה, שתפס תיבת "בנותיו" כפשוטה דוקא ופירשה על התאומות שנולדו עם השבטים - בהכרח שגם כאן יפרש "בנותיו" כפשוטו, היינו, שיעקב ירד למצרים עם כמה בנות.

ושוב קשים לכאורה דברי רש"י, שהתאומות מתו לפני הירידה למצרים.

---

43. מו, ז.

44. בפרש"י וישב לו, לה.

הבנות אשר לא היו לאיש

ויש לומר, שאכן אין כוונת רש"י שכל התאומות מתו לפני הירידה למצרים, וגם לדעת רש"י חלק מהתאומות היו בחיים, והן הן "נשי בני יעקב" הנזכרות כאן, ועליהן מסופר שיעקב ירד למצרים ביחד עם "בנותיו" - לשון רבים.

[ואין להקשות למה לא מנה אותם הכתוב בפירוש כמו שמנה את דינה - שהרי גם לידתן לא נזכרת בכתוב. ופשוט].

כל כוונת רש"י היא על חלק מן התאומות, אותן אלו שלא נישאו להשבטים ועליהן הוא אומר שמתו רווקות;

כי, אף שהיסוד לשיטת רבי יהודה שנולדו אחיות תאומות עם השבטים הוא זה שהשבטים לא יכולים היו לישא מבנות כנען, הרי בפועל לא כל השבטים נשאו מהאחיות לאשה:

על יהודה מסופר שהוא נשא "בת איש כנעני" (כאמור) ואת תמר - ומשמע שהוא לא נשא אחת מאחיותיו; וכן על יוסף מסופר שהוא נשא את אסנת במצרים, כך שגם הוא לא נשא אחת מאחיותיו.

זאת ועוד: רש"י פירש⁴⁵, שעם בנימין נולדה תאומה יתירה, כך שמכל מקום ישנה תאומה אחת נוספת על מנין השבטים עצמם⁴⁶.

ועל תאומות אלו שלא נישאו להשבטים בפועל (ואינן בכלל "נשי בני יעקב"), הוא שאומר רש"י ש"מתו לפני ירידתן למצרים", ולכן לא נזכרו כאן כלל.

(חלק ה - ויחי ב)

---

45. וישלח לה, יז.

46. וראה גם 'עומק הפשט' לפרשת וישלח (חלק ה), שמסתבר שגם עם שמעון נולדה תאומה יתירה. עיי"ש.

לזכות
הילדה חי' מושקא שתליט"א
נולדה ביום ג' דחג הסוכות
י"ז תשרי ה'תשפ"א

✱

ולזכות הוריה
הרב דוד ואסתר מלכה הדסה
שיחיו
גינזבורג
להצלחה בשליחותם במגדל העמק
מתוך נחת והרחבה